

Həyat heç kimə proqramlı ömür vəd etmir. Hadisələrin axarı, hər bir insanın cəmiyyətdəki yeri, mövqeyi, ən başlıcası, əməli fəaliyyəti insan ömrünü müəyyən mənada tənzimləyir. Əlbəttə, təsadüflər də ola bilər, insanın üzünə bəxtin gülməyi də mümkündür. Amma əksinə tərəfləri də var. Bəzən elə təsadüflər də olur ki, insan nə qədər ağılla, iradə ilə mübarizə aparsa da, hansısa bir bəd gəlişmə onun ömrünə zərbə vura bilər. Yəni, insan tale qəzalarından da qaça bilməz.

Rəvayətə görə görkəmli ərəb sərkərdəsi, dünyanın ədalətli hakimləri sırasında yer alan Əli ibn Əbu Talib bir dəfə müsəlmanlara bir divarın kölgəsində moizə oxuyurmuş. Yazılanlardan, deyilənlərdən belə məlum olur ki, bu böyük insan çox dərin müşahidə imkanlarına malik olub. Təbiətdə baş verən ən cüzi dəyişmələri belə hiss edir və bundan çevik düşüncə ilə müvafiq nəticə çıxarırmış. Birdən nitqini dayandırır, ətrafdakılara təklif edir ki, yığıncağın keçirildiyi divarın kölgəsindən çıxıb, digər divarın kölgəsinə yığışınlar. Az keçir ki, bayaqkı yığıncağın olduğu yerə kölgə salan divar uçub töküldü. Adamlar çox böyük təəccüblə bir-birinin üzünə baxır. Əli onları sakitləşdirir. İstəyir ki, sözünə davam eləsin. Adamlardan biri soruşur ki, ya Əli, əgər insanın taleyi bəxtdən, qismətdən asılıdırsa, bəs nə üçün biz o divarın kölgəsindən çıxıb kənara çəkildik?

problemlərlə bağlı münasibət bəzən az qala konkret detallara əsaslanır. Biri müxtəlif maliyyə fırıldaqçılığı ilə yüksək məbləğləri ələ keçirir, varlanır. Hətta beləsi o qədər varlanır ki, əlinə topladığı sərvəti necə xərcləməyi, hara xərcləməyi də bilmir. Hətta fırlıdaq yolu ilə əldə etdiyi vəsaitlə həcc səfərlərinə çıxır. Guya müqəddəs səfəri Allahın yanında günahının bağışlanması kimi başa düşür. Bunu hobbilyə çevirir. Elə adamlar olur ki, 20 il dalbadal həcc səfərinə çıxır. Amma belələrinin ətrafında yüz minlərlə yoxsul, çörəyə möhtac insanlar olur. Onların ağına belə gəlmir ki, bu kasıb insanlara kömək etmək, onlara yardımçı olmaq ən böyük üstün əməl kimi yadda qalardı.

Mələhət Soltanqızı əsər boyu fəlsəfi düşüncələrinə cəmiyyətdə mənəvi nizamın bərpasına sövq edən fikirlərini oxucularla bölüşür.

Sərvətə boyun əyib ömrü başa vuranlar!

Bütün ömrü əlləri pul ilə oynayanlar

Əcəl qonaq gələndə pul heç nəyə yaramaz

İki əlin, bir başın, kara gəlməz daş-qaşın.

Əzrayıl əlini çəkər hər insanın başına,

Mərhəmət eyləməz, baxmaz onun yaşına.

Ölüm qonaq gəlməmiş ağılı yığ başına.

Biz çox görmüşük ki, həyatının son çağlarını yaşayan adamlar elədikləri səhvləri etirafda bulunublar. Hətta bu səhvlərin əvəzində özlərindən qalan sərvətdən cəmiyyətə pay ayrılmasını istəyiblər. Bu-

Hiss olunur ki, müəllif bu sətirləri yanğı ilə yazır. Oxucu yaxşı başa düşür ki, bir növ Sədi sayaqı nəsihətçilik olsa da, müəllif bu təəssüratı Şahnabatın taleyindən alır. Onun kimsəsizliyi, heç kəsdən bir ümid işığı görmədiyini anları mənəvi dünyasında yaşayır. Ona görə də cəmiyyətdəki dağılmış, pozulmuş nizamı sözün mənəvi təlqini ilə bərpa etmək istəyir. Doğru deyir müəllif. Axı insan hansı əməllə məşğul olursa-olsun, bir gün onun üstü açılır. Və yaxud kimin hansı imkanlara malik olmasından asılı olmayaraq, onun üçün yalnız bir dəfn yeri ayrılır. Vaxtı çatanda əcəl üçün fərqi yoxdur dünyanı tərk etməli olan insan varlıdır, yoxsa kasıbdır.

Doğrudur, hətta ölümdən sonra da bir çoxları təmtəraqlı məzarlar qurmağa üstünlük verir. Ancaq bunun da bir faydası yoxdur. Dünyada əbədi sakin olmaq yalnız mənəvi zənginliklə mümkündür. Özündən sonra yaxşı əməllərin qalırsa və özündən sonra qoyub getdiyin nə varsa, ondan cəmiyyətin xeyrinə istifadə olunursa, deməli, sən də yaşayırsan. Əks təqdirdə, insanın başqa yaşamaq yolu yoxdur.

Qoca Zərdüşt dünyada əbədi yaşamaq istəyirdi. O, tanrıdan əbədi yaşamaq haqqını almağa çalışırdı. Əlbəttə, tanrı ona dünyada cismani şəkildə əbədi yaşamaq haqqı verməsə də, onun yaddaşlarda obrazına əbədlilik haqqı verdi. Bu da "Avesta" ilə mümkün oldu. Tarix göstərir ki, bəşər zəkasının məhsu-

ÜSTÜN OLAN İNSANLIQ

Mələhət Soltanqızının "Xəyanətin bədəli" poeması haqqında

Əli isə həmin sualın cavabında deyir: - Mən o qəzadan bu qəzaya pənah gətirdim. Şübhəsiz, insanların divar uçqununun altında qalmaqdan Əlinin fəhmi, intuisiyası xilas etmişdi. Amma Əli cavabında bu yeni yerdə də nələrinə baş verə biləcəyi ehtimalını danmır.

Buradan belə nəticə çıxır ki, həyat hesablanmış təsadüflərlə doludur. Demək, insan bir çox hallarda sonu bilinməyən labirintlərdən keçməli olur. İnsanın həyat təcrübəsi, bilikləri, ən başlıcası, fəhmi, intuisiyası bu labirintlərdən keçmək üçün ona düzgün yolu göstərə bilər. Əlbəttə, bu hamıya şamil edilmir. Axı hamı eyni dərəcədə fəhmi və zəkali deyil.

Bu günlərdə İranda baş verən zəlzələ yüz minlərlə insanı evsiz-şikisiz qoyub. Xoy şəhərindən yüz mindən çox sakin didərgin düşməli olub. İnsanların həyatını tənzimləməyə borclu olan şəxslər isə yardım üçün imkanın olmadığından danışırlar. Guya yardım pulları ötən il müqəddəslərin məzarının təmirinə sərf olunub. İndi gərək təzə hesabın zamanı gəlsin ki, onlar əhaliyə yardım etsinlər. Bəs dövlət hara baxır? Heç 5 baldan yuxarı olan zəlzələyə davam gətirməyib dağılıb-tökülən binaların inşası zamanı təhlükəsizlik qaydaları beləmi gözlənilib. Və yaxud hər hansı bir fəvqəladə vəziyyətdə dövlət hansı planları həyata keçirməli idi. Bütün bunlar göstərir ki, insan taleyi arxa plana keçəndə konkret olaraq faciəyə düçar olan adamlara heç bir kömək, yardım olmur.

Gözlə poemalar müəllifi olan Mələhət Soltanqızı da öz əsərlərində insan taleyini baş planda görür və bütün imkanları ilə insanı hiş etməyin, onu faciələrdən qorumağın yollarını bədii sözün vasitəsi ilə cəmiyyətə təlqin etməyə çalışır. Onun "Xəyanətin bədəli" poemasının qəhrəmanı Şahnabatın taleyi təkcə bir fərdin ömür yolundan söhbət açmır. Axı Şahnabat kimi insanların sayı heç də az deyil. Bütün bu cəmiyyət elə bir nizam üzərində idarə olunmalıdır ki, burada Şahnabata kimilərinə də kömək, yardım imkanı olsun. Onlar həyatın axınla gələn çətinliklərinə qarşı dözümlü göstərə bilsinlər. M.Soltanqızı əsərin ayrı-ayrı hissələrində cəmiyyətdə mənəvi nizamın pozulması ilə bağlı məqamlara ümumiləşdirici mövqedən münasibət bildirməyə çalışır.

Axı insanlar eyni bacarıqda, eyni fərasətdə deyil. Hər kəs öz imkanlarına görə dolanısq haqqı qazana bilir. Təbiidir ki, həyatda yaranan imkanlardan bacarıqla istifadə edən, maddi vəziyyətini sürətlə dəyişən insanlar da az deyil. M.Soltanqızı əsərdə onlara müraciət edərək hər kəsə diqqət göstərməyi tövsiyyə edir. Şübhəsiz, cəmiyyətin özündən gələn

nunla da dünyaya borclu qalmamaq, bir növ həyatın haqqını vermək məramlarını təsdiq ediblər. İnsanlığın böyük yolu Mələhətin dediyi kimi ağılı başına yığıb düzgün nəticə çıxarmaqdır.

Halala qatma haram, nəfs evini yıxmasın

Dünyadakı əməllərin axırına çıxmasın

Nəfsinin bağına köz basıb dağla

Axirəti düşünüb özünə bir gün ağla.

Bu bir nəsihətdir düşünsən bir az

Nəsihət anlamaz hər ağı dayaz.

M.Soltanqızı düz deyir. Beyni xurafatla, fanatizm düşüncələri ilə yüklənmiş olanlara nə qədər təlqin etsən də, sözün düzgün mahiyyətini anlamayacaq. Hər bir məsələnin çətinliyini yalnız öz mənafeyi baxımından qavramağa çalışacaq. Mələhət Soltanqızı tez-tez xatırladır ki, cəmiyyətdə mənəvi nizamı o vaxt bərpa etmək olar ki, insanlar öz nəfslərinə yirticilik mahiyyəti daşıyan mənafə istəklərinə qalib gəlsinlər. Nə demək olar? Bu, yazıçı qənaətidir, özü də doğru qənaətdir.

Dövlətin son günlərdə, sərtlik və prinsipliliklə həyata keçirdiyi əməliyyat tədbirləri nəticəsində arxayınlaşmış məmurların qəsb etdiyi sərvətlərin miqdarı adamın başını dumanlandırır.

Halbuki bir az dərinə getsən, hansı yollarla qazandığının fərqinə varmadan onların kiçik də olsa bir xeyriyyəlik işi görmədiklərinin də şahidi olursan. Müəllif mövqeyini nisbətən humanistcəsinə, yumşaldılmış şəkildə ifadə etməyə çalışır. Sanki bununla təlqin etmək istəyir ki, tanrı sənə bu maddi imkanları ona görə bəxş etməyib ki, sən onları anbarlara yığıb gizlədəsən. Yaxşı olar ki, ətrafınla marqlanasan. İnsanlara mənəvi dayaq olasan, kömək olasan. Yalnız bu yolla cəmiyyət sənə alicənab olduğunu etiraf edər, hətta çətinə düşəndə səni müdafiə etməkdən çəkinməz:

Allah hər neməti tökdü başından

Səni geri qoymadı dostundan, yoldaşından

Səni möhtac buraxmadı öz doğma qardaşından

Bu qədər sərvətə yetirdi səni

Sən isə bir acın qarnını doyurmadın

Bir yoxsula əl tutub heç halını sormadın.

Qonşun acdı, ya toxdu sorub-soruşdurmadın.

İndi niyə qoyub gedirsən topladığın sərvəti

Xəlvətdə gizlətdiyin indi aşkar olacaq

Ölümün əlləriylə hər şey çöldə qalacaq.

Əzrayıl fərq qoymaz ölüm anında

Sərvət belə yerdə dada yetişməz

Ölümün dəhşəti eynidir vallah

Kasıbçün, varlıçün eynidir şərbət.

Eyni qumaş ilə biçilər kəfən

Axirət dünyasında qurulan mizan

Məzlumun haqqını tapdamaz inan.

lunu heç bir tiran, heç bir hüddud tanımayan hökm məhv edə bilməz. Makedoniyalı İskəndər 12 min dana dərisində yazılmış "Avesta"ni məhv etmək istədi, ancaq buna tam müvəffəq olmadı, "Avesta" yenə yaşayır.

Tiran xəlifələr də bəşər sərvətlərini yandıрмаğa cəhd göstərdilər. Guya İslama qədərki kitablar heç nəyə yaramır, Quran bütün suallara cavab verir. Ancaq onlar da müvəffəq ola bilmədilər. İslamdan əvvəlki sərvətlərin çoxu bu gün də yaşayır. Bəşər nəslinin necə zəngin bir aləmdən keçdiyinə şahidlik edir.

Qayıdaq M.Soltanqızının ədəbi-fəlsəfi düşüncələrlə insan taleyinə, insan həyatının ziddiyyətli məqamlarına işıq salan motivlərə:

Məzar hamı üçün eyni qazılır

Günah, savab ədalətlə yazılır.

Ölüm şərbətini dadacaq hər kəs

Düşünə döyməsin yerindən duran.

Həvəslə özünə imarət quran

Şeytana papıç tikib yalan meydan sulayan

Yaltaqlıqla ad alıb yersiz quyruq bulayan

Xalqın sərvətini çapıb talayan,

Məzlumun ahını zülmə alan

Bu qədər şəərəfsizlik nədən ötrüdür görən?

Zaman gec-tez deyəcəkdir sözünü

Göstərəcəkdir hər kəsin gərək üzünü.

Müəllif sözün həqiqi mənasında yanğı ilə cəmiyyətin həyatındakı yabancılıqları, yəni insan təbiətinə yad olan, əslində insanı qalxa bildiyi ucalıqdan məhrum edən əməlləri tənqid edir. İstər-istəməz yaltaqlığın, yarımmağın, qənimətçiliyin, mənəbəciliyin insanı ucala bildiyi mərtəbədə məhrum edən keyfiyyətlə olduğunu diqqətə çatdırır.

M.Soltanqızı yeri gəldikcə fikirlərini izah etmək üçün xalq deyimlərindən də ustalıqla yararlanır. Yalanın meydan sulamasından istifadə ilə adamların gözüne kül üfürənləri şeytana papıç tikənlər adlandırır. Axı insanlar hiyləgərləri, kələkbazları şeytana papıç tikmək ustası hesab edirlər.

Bütün hallarda müəllif insanı uca görmək istəyir. O, ucalığa layiq insanı tərənnüm edir. Əlbəttə, ucalığa layiq olmayıb ucalıq mərtəbəsində dayananlarla da barışmır. Çünki ucalığa layiq olmayan başqasının yerini tutur. Onun sözü cəmiyyətin həyatına mənəvi nizam gətirə biləcək insanlara ünvanlanır. Başqa sözlə, o, ədalətli insanlardan kömək umur. Qoy cəmiyyətin ruhunu sağlam insanlar qorusunlar. Mələhət Soltanqızının sənətkarlıq meyarı məhz ahdədar, harmonik mənəvi mühit tələb edir.

(Davamı var)